
ОПАЛЮК Т.Л.,
кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський
національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський,
Україна

ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті відображено результати дослідження концептуальних положень і теоретичних підходів до розробки дидактико-методичного забезпечення формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя, вивчаючи можливості спеціального курсу з розвитку соціальної рефлексії та дотичних до проблематики гуманітарних дисциплін, визначених програмою його професійної підготовки. Принципові позиції стосуються потрактування особливостей навчальної діяльності студентів за вказаним напрямом як компетентнісної, інтерактивної, що реалізується через взаємопов'язану діяльність викладача та студента. Відповідно й методичне забезпечення є біфункціональним і визначає змістовий і діяльнісний компоненти, узгоджуючи позиції викладача та студента як суб'єктів навчання. Передбачено формування блоку інформаційно-методичних матеріалів, диференціюючи їх за кейсами, призначеними для викладача та студента, що мають набувати тенденцію до константного поповнення, оновлення, оптимізації, максимальної персоніфікації процесу.

Ключові слова: соціальна рефлексія, гуманітарні дисципліни, компетентнісна освіта, дидактико-методичне забезпечення, навчально-методичні кейси.

В статье отражены результаты исследования концептуальных положений и теоретических подходов к разработке дидактико-методического обеспечения формирования социальной рефлексии будущего учителя, изучая возможности специального курса по развитию социальной рефлексии и касающихся проблематики гуманитарных дисциплин, определенных программой его профессиональной подготовки. Принципиальные позиции касаются трактовки особенностей учебной деятельности студентов по указанному направлению как компетентностной, интерактивной, которая реализуется через взаимосвязанную деятельность преподавателя и студента. Соответственно и методическое обеспечение является бифункциональным и определяет содержательный и деятельностный компоненты, согласовывая позиции преподавателя и студента как субъектов обучения. Предусмотрено формирование блока информационно-методических материалов, дифференцируя их по кейсам, предназначенными для преподавателя и студента, имеют приобретать тенденцию к константного пополнения, обновления, оптимизации, максимальной персонификации процесса.

Ключевые слова: социальная рефлексия, гуманитарные дисциплины, компетентностное образование, дидактико-методическое обеспечение, учебно-методические кейсы.

The article reflects the results of the study of conceptual provisions and theoretical approaches to the development of didactic and methodological support for the formation of the social reflection of the future teacher. The results were obtained by studying the possibilities of a particular course on the development of social reflection and the humanitarian disciplines that are tangent to the problems, identified by the program of student's professional training. Principal provisions relate to the study of the peculiarities of educational activities of students in the specified direction as the competent and interactive activity that is realized through the interrelation between the teacher and student. Accordingly, methodological support is bifunctional and determines the content and activity components, coordinating the position of the teacher and the student as subjects of training. The formation of a block of informational and methodological materials is foreseen, differentiating them according to the cases intended for the teacher and the student, which should become a tendency for constant enrichment, updating, optimization, the maximum personification of the process.

Key words: social reflection, humanitarian disciplines, competence education, didactic and methodical support, teaching and methodical cases.

Актуальність проблеми обумовлюється необхідністю визначення адекватного процесуального супроводу, відповідного дидактико-методичного забезпечення формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, які були би орієнтовані на досягнення цілей означеного аспекту навчальної діяльності студентів, його прогнозованого результату, а також особливості визначеної змістової основи. Процес формування та розвитку соціальної рефлексії майбутнього вчителя складний і поліфункціональний, він базується на комплексному осмисленні системи його професійної підготовки, виявленні умов ефективності процесу, визначенні алгоритмів діяльності та її дидактико-методичного забезпечення. Закономірно, що відправною точкою формування навчально-методичного комплексу є структура соціальної компетентності педагога, зокрема, такого її сегмента як соціальна рефлексія. Соціальна спрямованість рефлексійної діяльності студента закономірно обумовлює потребу дослідження гуманітарного потенціалу всіх навчальних дисциплін у системі професійної підготовки вчителя задля забезпечення її розвитку.

Метою статті є висвітлення особливостей дидактико-методичного забезпечення формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі

вивчення гуманітарних дисциплін у сукупності його складових та пріоритетних напрямів оптимізації.

Проблемами формування соціальної компетентності майбутнього вчителя в комплексі методів, прийомів, методик, технологій організації діяльності займалися такі науковці, як М. Докторович, О. Дубасенюк, А. Капська, О. Малихін, М. Євтух, І. Зязюн, О. Пометун, О. Савченко, С. Якименко та ін.

Так, М. Докторович демонструє комплексність дослідження соціальної компетентності педагога, виділяючи як її істотні ознаки: наявність певного набору знань, якостей, здібностей, тобто тих складових, які забезпечують ефективну орієнтацію особистості в соціальній дійсності, а також етапи формування соціальної компетентності: соціальна адаптація, соціальна ідентифікація, індивідуалізація та персоніфікація, які тривають протягом життя людини, розгортаються послідовно відповідно до її психофізіологічного розвитку, у кожному віковому періоді набуваючи нових форм і змісту [1, с. 6-7].

Виклад основного матеріалу. Закономірно, що концепція формування дидактико-методичного комплексу розвитку соціальної рефлексії в контексті формування загальної соціальної компетентності має бути орієнтована як на статичний ракурс дослідження (ознаки, характеристики),

так і динамічний (етапи розвитку).

Формуючи комплекс дидактико-методичного забезпечення розвитку соціальної рефлексії студента, виходимо з наступних позицій:

1. Формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя відбувається в ситуації запровадження компетентнісної моделі освіти, орієнтованої на формування спеціаліста мобільного, конкурентоздатного, який може оперативнo реагувати на професійні, соціальні ситуації, що постійно змінюються, і пов'язана з комплексом трансформаційних процесів, які відбуваються в різних сферах соціально-економічного та соціокультурного просторів. Тому апіорі основу має складати модель освіти з відповідним дидактико-методичним забезпеченням, альтернативна інформаційно-репродуктивній.

2. Соціально-рефлексійна компетентність є метапредметною й передбачає інтеграційні процеси як на рівні міждисциплінарних зв'язків у межах гуманітарного циклу, що мають високий потенціал її розвитку, так і на рівні розвитку позиції студента як суб'єкта розвитку здатності до соціальної рефлексії під час організованого професійного навчання та самоосвітньої діяльності.

3. Соціальна рефлексія, як і соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя, формується на основі «Я-концепції», відповідно – за індивідуальною траєкторією. Тобто суб'єктом формування соціально-рефлексійної компетентності може виступати лише сам студент і ефективність процесу буде безпосередньо залежати від того, наскільки він розуміє сутність процесу, його головні теоретико-методологічні засади, а також наскільки спроможний об'єктивно діагностувати в собі рівень виявів його

характеристик, які безпосередньо й опосередковано вказують на рівень сформованості якостей, пов'язаних з інтегральною – соціально-педагогічною компетентністю.

4) Формування соціальної рефлексії на компетентнісній основі диктує необхідність переходу функцій управління означеним процесом з боку викладача на самоуправління, що реалізується студентом як суб'єктом навчальної діяльності, професійно-педагогічного становлення на основі самореалізації власного потенціалу, урахуовуючи стартові можливості кожного наступного етапу розвитку.

5) Проблематичність процесу полягає в складній архітектурі змістової організації соціальної рефлексії, відповідно, багатогранності сфери його застосування, яка виходить за межі освітньої, професійної діяльності й набуває ознак особистісної якості, що визначає можливість орієнтуватися в соціальному, власному життєвому просторі, і що найголовніше – стати суб'єктом його творення, оптимізації за визначеними критеріями якості.

Закономірно, що процес формування соціальної рефлексії студента буде комплексним і поліфункціональним, інтегруючи можливості різних суб'єктів, до яких можна віднести наступні:

1. Комплекс психолого-педагогічних дисциплін, що формує базове змістове поле, інтегруючи інформаційні та процесуальні можливості розвитку рефлексійних процесів в освіті, соціумі, власному життєвому просторі. Реалізується функція забезпечення соціально-рефлексійних процесів на теоретичному, змістово-інформаційному, інструментально-процесуальному, діагностичному рівнях. Домінанта спеціально організованої навчальної діяльності студентів має

поетапно знижуватися, відповідно підвищуючи мобільність самоосвітньої, саморегульовальної діяльності, що реалізується за індивідуальною траєкторією розвитку.

2. Комплекс гуманітарних дисциплін, що мають пряме або опосередковане відношення до соціальної сфери, відповідно процесів соціалізації особистості, формування її соціальної компетентності (соціологія, філософія, економіка, валеологія, екологія та ін.), які мають високий потенціал щодо самоаналізу та самовизначення в межах цих дисциплін. А також комплекс спеціальних дисциплін, а саме: «Соціальне забезпечення», «Соціальні мережі», «Методика роботи з молодіжними і дитячими організаціями», «Соціальний захист дитинства», «Інноваційні технології в соціальній допомозі», «Вступ до спеціальності «Соціальне забезпечення»», «Основи сценарної роботи соціального педагога» і т.ін.

3. Спецкурс «Формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя», який може виконувати функцію системотвірною в цьому складному процесі, інтегруючи та спрямовуючи можливості різних навчальних дисциплін гуманітарного циклу та самостійної роботи студента, і що головне – програмуючи спеціальний, науково, теоретично обґрунтований розвиток соціальної рефлексії в контексті майбутньої професії, опікуючись ефективністю як спільного навчального процесу, так й індивідуалізованого процесу формування соціальної рефлексії за всіма показниками якості.

4. Соціально орієнтоване освітнє середовище закладу вищої педагогічної освіти, яке, з одного боку, формує сприятливі умови для особистісної самореалізації студента, формування професійно-педагогічної компетент-

ності в комплексі всіх її складових, соціально-рефлексійній компетентності в тому числі, з іншого – забезпечує безконфліктну інтеграцію студента в освітнє, соціально означене середовище університету на основі актуалізації механізмів рефлексії, адаптації, самоактуалізації, приймаючи відповідні моделі поведінки, сформованої культури особистісних взаємовідносин.

За О. Малихіним, умовами, що підтримують реалізацію інноваційних освітніх технологій, є: 1) формування в студентів навичок аналізу навчальної інформації; 2) формування навичок самоврядування процесу навчання; 3) формування мотивів діяльності; 4) організація процесу навчання на основі його структурування [2, с. 134-135].

У своїх попередніх дослідженнях ми зазначали, що формування здатності до ефективної соціально-рефлексійної діяльності майбутнього педагога є процесом комплексним, поліфункціональним і реалізується через:

– формування системи навчальних дисциплін, принципи модулювання змісту освіти, які забезпечують спрямованість на ключові компетентності випускника ВНЗ, серед яких визначений блок соціальних, адаптивних компетентностей. Усі дисципліни мають потенціал щодо формування соціально-рефлексійної, адаптивної компетентності студента, оскільки рефлексійні, адаптаційні процеси мають спільні механізми та умови її реалізації [6, с. 155-156].

Розробляючи концепцію створення дидактико-методичного забезпечення формування в межах професійного навчання соціальної та соціально-рефлексійної компетентностей у майбутнього вчителя, ми виходили з позиції, що «Вчитель виконує дві ролі: перша пов'язана із реалізацією основної функції – передати накопичений

людством досвід, тобто здійснює технологічні завдання – забезпечує засвоєння учнями певної сукупності знань, умінь і навичок. Але самі знання, уміння й навички мають подвійну природу: одні з них стосуються зовнішнього світу, інші – самої особистості, людей і суспільства, як органічного середовища та простору людського буття. І, якщо перші умовно кажучи можна передати «механічно», звертаючися до учня переважно як до об'єкта навчання, то другі набувають реально особистісної сутності тільки тоді, коли переживаються самим учнем у живій практиці спілкування та взаємодії з учителем. Звідси друга й найважливіша роль учителя – він є вихователь і наставник. Його обов'язок – сформувати в дитини здатність і навички ефективно взаємодіяти з оточуючим світом, розвивати вміння встановлювати доброзичливі міжособистісні відносини, розуміти почуття й поведінку оточуючих, установлювати визначені межі допустимої поведінки. Цей аспект суспільних завдань учителя якраз і становить сферу його соціальної компетентності [4].

Задані позиції вказують на те, що дидактико-методичне забезпечення формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя має програмуватися, опікуючися одночасно процесом оволодіння навчальною інформацією з проблеми, тобто теорією і практикою формування соціальної грамотності, а також одночасно інтеріоризуючи її у власний освітній, соціальний, життєвий простір як інтегративне, особистісно означене ціле, формуючи здатність до саморегуляції, саморозвитку в контексті означених процесів.

В оптимальному варіанті формування соціальної та соціально-рефлексійної компетентностей студента позиціонується як інтерактивна діяль-

ність викладача та студента, що реалізується в різних формах організації навчальної діяльності.

Дидактико-методичне забезпечення може визначатися за трьома базовими блоками: загальні, спільні для всіх суб'єктів навчальної діяльності інформаційно-методичні матеріали, а також блоки, що формуються за пріоритетністю використання для викладачів і студентів.

Тому важливо сформувати *кейси навчально-методичних матеріалів для викладача і студентів* як суб'єктів взаємопов'язаної діяльності, що будуть узгоджені за базовими критеріями якості та відображати специфіку відповідних ролей у навчанні, процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Оскільки, як зазначені ролі, так і пов'язані з ними процеси не є самодостатніми й мають високий рівень взаємозалежності, який закономірно посилюється в умовах запровадження стандартів і технологій компетентнісної освіти, що реалізується як інтерактивна діяльність викладача та студента, ми їх визначаємо та позиціонуємо, формуючи системотвірні блоки відповідно до загальної структури навчальної діяльності.

Важливо також зауважити, що рівень соціально-рефлексійної компетентності викладача є детермінантною ознакою його здатності до формування якісних, продуктивних дидактико-методичних умов, сприятливих для формування цієї компетентності в студента – майбутнього вчителя. А це означає, що всі навчально-методичні матеріали для викладача можуть бути біфункціональними: спрямованими на власний саморозвиток і професійні потреби в зазначеному контексті.

Спільними для обох кейсів будуть наступні інформаційно-методичні матеріали:

Орієнтувальний блок. Орієнтувальну функцію буде виконувати модель формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя, представлена через:

1) структуру здібностей, які визначають здатність до ефективної рефлексії в контексті моделі майбутнього професіонала (здатність до соціальної обґрунтованості суджень і висновків, здатність до самопізнання, самоусвідомлення в соціальному контексті та ін.);

2) цілісне уявлення про сутність, теоретичні основи соціальної рефлексії, загальну логіку її формування;

3) знання чинників, педагогічних і суто дидактичних умов, форм і методів, що обумовлюють розвиток соціальної рефлексії в межах професійного становлення студента, викладача;

4) розуміння логіки програмування індивідуальної траєкторії розвитку соціальної рефлексії, володіння діагностичним інструментарієм, здатним комплексно й об'єктивно визначати рівень сформованості соціальної рефлексії в студента.

Для викладача вона слугуватиме орієнтиром організації навчального процесу, фокусуючись на цілях, що максимально співвідносяться з фіксованими в моделі прогнозованими результатами діяльності.

Для студента вони реалізовуватимуть організаційно-спрямовальну функцію, що допоможе їм не лише усвідомлено засвоювати навчальний матеріал, а й одразу трактувати його як засіб ефективного формування, саморозвитку соціальної рефлексії в контексті оволодіння педагогічною професією.

В ідеалізованому форматі модель означеної компетентності має набути соціально-особистісних смислів і може бути переформатована на основі «Я-концепції» професійного розвитку,

відповідно, моделі «Я-професіонал», «Я-вчитель».

Теоретичний блок інформаційно-дидактичних матеріалів, який включає:

1. Трактування сутності соціальної рефлексії у структурі педагогічної професії як науково обґрунтований комплекс кваліфікаційних характеристик (інтегральна особистісна характеристика) у межах загальної професійної компетентності за визначенням фахом, що об'єктивуються в досвіді соціально-рефлексійної діяльності студента й обумовлюють його здатність до здійснення професійної діяльності на засадах реалізації компетентнісно орієнтованої парадигми, а також програмування власного соціального саморозвитку на рефлексійній основі.

2. Структурну організацію соціальної рефлексії, що передбачає інтеграцію ціннісно-сислової сфери студента, пов'язаної зі ставленням до соціальної рефлексії як чинника особистісного самовизначення, самореалізації у соціально-професійному середовищі; знань та вмінь, сформованих на особистісно орієнтованій основі, які можуть застосовуватися в умовах, що постійно змінюються; потреби та здатності до постійного саморозвитку своєї соціально-рефлексійної компетентності; інтегрованого освітнього, соціально-професійного середовища студента.

3. Закономірності формування здатності майбутнього педагога до соціально-рефлексійної діяльності, визначені на їх основі принципи (принцип формування цілісного, професійно орієнтованого освітнього простору ЗВО; принцип інтеграції освітнього, соціального, життєвого просторів студента у процесі його професійного становлення; принцип забезпечення компетентнісної, особистісної орієн-

тованості освітнього процесу, спрямованості на формування ключових компетентностей педагога, у тому числі соціально-рефлексійної; принцип поетапного переходу від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин у структурі освітнього процесу, сприяння розвитку студента як суб'єкта власного професійного становлення; принцип домінування інтерактивної, аналітико-рефлексійної діяльності студента над інформаційно-репродуктивною, пріоритетність процесів самоосвіти, саморозвитку, самоуправління; принцип системності, поетапності, діагностичності розвитку соціально-рефлексійної компетентності студента.

Саме тому важливо актуалізувати потенціал усіх об'єктів, які мають пряме або опосередковане відношення до формування здатності студента до розвитку (саморозвитку) соціальної рефлексії, насамперед, як значущої професійної функції. Виходимо з метапредметності природи соціальної рефлексії, а відтак і відповідних суб'єктів її формування та розвитку, серед яких гуманітарні навчальні дисципліни набувають особливого статусу.

Інформаційно-теоретичне забезпечення процесу розподіляємо за кейсами, керуючись принципом функціональної спрямованості. Для викладачів – організація педагогічного процесу в сукупності фронтальних, групових та індивідуальних форм організації навчання, орієнтованих на сприяння розвитку соціальної рефлексії майбутнього вчителя; для студентів – дидактико-методичні матеріали для: а) виконання навчальних завдань у межах опрацювання відповідних навчальних дисциплін; б) самоосвітньої діяльності з саморозвитку означеної компетентності.

Спільними для кейсів викладача та студента будуть теоретичні матеріали (курс лекцій, розроблений для спецкурсу «Формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя», які для викладача будуть постійно поповнюватися новою навчальною, науковою інформацією, оновлюватися та оптимізуватися за змістом. Для студентів робота з інформаційно-теоретичним матеріалом буде полягати не лише в його комплексному осмисленні, а й виділенні пріоритетних блоків, які, відповідно до практики реального формування соціальної рефлексії, мають особливу актуальність. Теорія сприймається як дієвий засіб осмислення практики та проектування вектору та методики її розвитку. Виділені студентом актуальні зони та сформовані відповідні теоретичні конструкти, орієнтуючись на проблеми та потреби індивідуальної траєкторії та програми розвитку соціально-рефлексійної компетентності кожного студента, слугуватимуть також цінним матеріалом у майбутній професійній діяльності, працюючи над проблемами розвитку соціальної рефлексії в майбутніх учнів.

Інформаційно-теоретичний блок може бути представлений також через сформований викладачем комплекс додаткових інформаційних матеріалів (теоретично спрямованих навчальних текстів для додаткового поглибленого самостійного опрацювання за визначеними змістовими модулями, список літературних джерел).

Методичний блок. Методичний інструментарій для викладача формується за принципом накопичення, відбору та власної, особистісно орієнтованої модернізації як умови інтеграції у власний досвід, стиль і методику педагогічної діяльності форм, методів і прийомів організації навчання від-

повідно до визначених інтегральних і спеціальних компетентностей як прогнорованої моделі кінцевого результату формування соціальної рефлексії студента – майбутнього вчителя.

Так, усі навчально-методичні засоби можна умовно поділити на три групи: традиційні методи, прийоми, технології навчання, інтерактивні та спеціальні технології, що мають чітку цільову спрямованість на розвиток соціальної рефлексії.

Наприклад, до найбільш поширених у системі професійного навчання можна віднести:

1. Кейс-методи, що спрямовують на аналіз навчальних, педагогічних проблем у широкому соціальному контексті. Це можуть бути як найбільш типові, представлені у підручниках і навчальних посібниках, так і життєві, визначені студентами як найбільш актуальні для них на певному етапі професійного розвитку. Одночасно актуалізуються механізми соціальної рефлексії, які обумовлюють ототожнення, трансформування отриманого власного досвіду на осмислення проблеми, забезпечуючи її особистісну орієнтованість. І що представляє особливу цінність, у такий спосіб студент отримує додаткові знання й уміння, що дають змогу йому підвищити рівень соціальної рефлексії й стосовно власного життя, вирішення проблем соціальної, професійної адаптації; створюють оптимальні умови для розвитку соціально-рефлексійних компетентностей, багатофакторного аналізу ситуації, інтегруючи теоретичні, методичні знання, емоційно-особистісні ставлення та оцінки, а також сформований у життєвій, освітній практиці досвід поведінки, морально-етичного вибору та ін.

2. Методи навчальних, наукових дискусій та інших інтерактивних

форм навчання. Проблеми, які можуть пропонуватися студентам для обговорення, можуть бути як теоретичного, так і практичного характеру, залежно від рівня сформованості навчальної діяльності студентів, сфери їхніх навчальних і професійних інтересів. Особливого значення набувають актуальні для студента, як молоді людини, проблеми соціалізації, самоактуалізації, соціальної, професійної адаптації та ін., які неодмінно будуть асоціюватися з власним досвідом життєтворення, своїми уявленнями про ефективність процесів для молоді людини загалом, студента, школяра, себе особисто. Використання цієї групи методів призводить до необхідності аналітико-рефлексійної діяльності студента, соціальної рефлексії зокрема.

3. Методи виконання науково-дослідницьких завдань, які базуються на реалізації теоретичної складової, а також експериментальних дослідженнях з використанням діагностичного інструментарію, апробації системи нововведень у практичну діяльність, зокрема, власний освітній процес, формування педагогічної майстерності, а також навчально-виховний процес школярів. Наукові проекти відзначаються не лише системністю підходу, валідним науковим інструментарієм, а й особистісною вмотивованістю пошуку відповіді на проблеми, що представляють для студента особливу актуальність.

Сучасними педагогами, методистами напрацьовано комплекс новітніх технологій, методів і прийомів організації навчальної діяльності студентів, який може бути адаптований до розвитку соціальної рефлексії: творчі проекти, конкурси педагогічної майстерності, тренінгові заняття, презентації, «круглі столи», тематичні акції, на-

уково-практичні конференції, дидактичні ігри, імітаційні ігри, квести. У практиці професійного навчання майбутніх педагогів активно застосовуються такі методи, як: брейнштормінг (мозковий штурм), діалог Сократа, «дерево рішень», ділова (рольова) гра, аналіз помилок, колізій, казусів, метод «займи позицію», коментування, майстер-класи; метод інтерв'ювання; метод проєктів, моделювання та інші.

Для студентів означений інструментарій стосуватиметься методичного забезпечення виконання навчальних завдань, а також можливості визначати на основі їх результативності перспективи та конкретну програму самоосвітньої діяльності.

Діагностичний блок передбачає комплекс діагностичних методик для викладача, що спрямовані на зовнішній контроль та оцінювання рівня сформованості соціальної рефлексії, які охоплюють широкий спектр критеріїв і показників, що безпосередньо чи опосередковано вказують на наявність, міру сформованості знань, умінь, компетенцій, особистісних якостей, які визначають рівень соціальної та соціально-рефлексійної компетентностей, здатність студента до аналітико-рефлексійної діяльності, у тому числі інтегруючи освітній, соціальний, життєвий простори.

Для діагностики рівня готовності студентів до соціально-рефлексійної діяльності у процесі оволодіння педагогічною професією можуть бути використані як загальні, так і спеціальні методи діагностики, а саме: 1) емпіричні методи педагогічного дослідження: вивчення продуктів діяльності студентів (портфоліо як спосіб фіксації), метод рейтингу як визначення особистісних якостей майбутнього вчителя за ступенем професійної значущості (або рівня сформованості);

метод психолого-педагогічного тестування, анкетування та ін. 2) теоретичні методи педагогічного дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікування; 3) математичні та статистичні методи обробки отриманої за результатами педагогічного експерименту інформації: структурування, моделювання, реєстрація, кореляція та ін.

Діагностика відбувається за певною сукупністю параметрів: 1) потреба в розвитку здатності до самодіагностики соціальної та соціально-рефлексійної компетентностей у структурі формування педагогічної майстерності; 2) формування діагностичного апарату (критерії, методики та ін.) діагностики рівня сформованості соціальної та соціально-рефлексійної компетентностей, здатність до комплексного самоаналізу, виявлення особистісних здобутків та проблем, чинників, що їх обумовлюють.

Загальна ефективність дидактико-методичного комплексу розвитку соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі вивчення гуманітарних дисциплін визначалася за критеріями затребуваності матеріалів, рівня їх використання для теоретичної та практичної підготовки до навчальних занять, особистісного, професійного саморозвитку у процесі професійного становлення.

Висновки. Таким чином, інтегрально критерії якості навчально-методичного комплексу можуть бути конкретизовані через наступні показники (як результати його опрацювання): усвідомлення студентом потреби в розвитку соціальної рефлексії як чинника професійного саморозвитку, формування власного соціального, життєвого простору; розуміння сутності та динаміки розвитку соціальної

рефлексії як засобу соціальної самореалізації; здатність до самовизначення в соціальному, життєвому просторі, формування взаємовідносин з іншими людьми (у тому числі дітьми) на основі результатів соціальної рефлексії; во-

лодіння методами розвитку соціальної рефлексії; здатність до стратегічного та тактичного програмування ефективної діяльності з професійного, соціального саморозвитку на основі результатів соціальної рефлексії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї. – Рукопис. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2007. – 15 с.
2. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : монографія / І. І. Доброскок, В. П. Коцур, С. О. Нікітчина [та ін.] ; Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – Переяслав-Хмельниць. : Вид-во С. В. Карпук, 2008. – 284 с.
3. Малихін О. В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О. В. Малихін, І. Г. Павленко, О. О. Лаврентьева, Г. І. Матукова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2010. – 270 с.,
4. Соціальна компетентність вчителя як складова професійно-педагогічної компетентності // Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. За заг. ред. проф. А. Й. Капської. Том XVIII. – К.: Логос. – 2002. – С. 70-76.
5. Малихін О. В. Ієрархія компетентностей сучасного педагога / О. В. Малихін // 1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи : зб. матер. міжнарод. наук. конф. / за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 65-75.
6. Опалюк Т. Л. Діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості соціальної рефлексії майбутнього вчителя / Т. Л. Опалюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л. П. Мельник, В. І. Снівака. – Вип. XXX. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2018. – 204 с. С. 151-164

TRANSLITERATION OF REFERENCES:

1. Doktorovych M.O. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi simi. – Rukopys. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.05 – sotsialna pedahohika. – Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy, Kyiv, 2007. – 15 s.
2. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: teoriia ta praktyka vykorystannia u vyshchii shkoli : monohrafiia / I. I. Dobroskok, V. P. Kotsur, S. O. Nikitchyna [ta in.] ; Pereiaslav-Khmelnys. derzh. ped. un-t im. H. Skovorody, In-t ped. osvity i osvity doroslykh APN Ukrainy. – Pereiaslav-Khmelnys. : Vyd-vo S. V. Karpuk, 2008. – 284 s.

3. Malykhin O. V. *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli : navchalnyi posibnyk* / O. V. Malykhin, I. H. Pavlenko, O. O. Lavrentieva, H. I. Matukova. – Kryvyi Rih : KDPU, 2010. – 270 s.,
4. *Sotsialna kompetentnist vchytelia yak skladova profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti* // *Sotsializatsiia osobystosti: Zbirnyk naukovykh prats. Za zah. red. prof. A.I. Kapskoi. Tom KhVIII.* – K.: Lohos. – 2002. – S. 70-76.
5. Malykhin, O. V. *Ierarkhiia kompetentnostei suchasnoho pedahoha* / O. V. Malykhin // *1025-richchia istorii osvity v Ukraini: tradytsii, suchasnist ta perspektyvy : zb. mater. mizhnarod. nauk. konf. / za zah. red. V. O. Ohneviuka.* – K.: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 2014. – S. 65-75.
6. Opaliuk T. L. *Diahnostychnyi instrumentarii dlia vyznachennia rivnia sformovanosti sotsialnoi refleksii maibutnoho vchytelia* / T. L. Opaliuk // *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka / Za red. L.P. Melnyk, V.I. Spivaka.* – Vyp. KhKhKh. Seriia: sotsialno-pedahohichna. – Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2018. – 204 s. S. 151-164.

DIDACTICAL AND METHODICAL PROVISION OF FORMING OF THE FUTURE TEACHER'S SOCIAL REFLEXION IN THE STUDY OF HUMANITARIAN DISCIPLINES

Opalyuk T.L.,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Assistant Professor of Social Pedagogy and Social Work,

Kamenets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko,

Kamianets-Podilsky, Ukraine